

**AZ ENSZ BIZTONSÁGI TANÁCSÁNAK
KONFLIKTUSKEZELŐ TEVÉKENYSÉGE A
POSZTBIPOLÁRIS KORSZAKBAN – A SZOMÁLIAI
PÉLDA**

– DOKTORI TÉZISEK –

KÉSZÍTETTE:

DR. PUSZTAI DÁVID

TÉMAVEZETŐ:

DR. BALOGH ANDRÁS DSC

A BIZOTTSÁG TAGJAI:

DR. MAJOROS ISTVÁN DSC (ELNÖK)

DR. BÚR GÁBOR PHD

DR. LUGOSI GYŐZŐ PHD

DR. N. RÓZSA ERZSÉBET PHD

DR. HETTYEY ANDRÁS PHD

ELTE BTK TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA
ÚJ- ÉS JELENKORI EGYETEMES TÖRTÉNET DOKTORI PROGRAM

BUDAPEST

2014

I.

Az értekezés célja az ENSZ Biztonsági Tanács konfliktuskezelő tevékenységében bekövetkezett változások bemutatása a hidegháború végetérte utáni időszakban az ENSZ 1992-1995-ös szomáliai szerepvállalásán mint esettanulmányon keresztül. A vizsgálat felöleli az UNOSOM I és UNOSOM II missziók létrehozását és történetüket, a UNITAF szomáliai tevékenységét, valamint a Biztonsági Tanács meghatározó tagjainak és az ENSZ főtitkárának az események háttérében kifejtett diplomáciai tevékenységét, illetve céljaikat és szerepüket a BT döntéseinek meghozatalában.

Szomália az ENSZ, illetve a Biztonsági Tanács szerepének, tevékenységi körének és mozgásterének fejlődése szempontjából több vonatkozásban is fontos szerepet játszott. A hidegháborút követő években a világszervezetben új szerepfelfogás, illetve ehhez kapcsolódva új koncepciók és gyakorlatok alakultak ki, amelyek meghonosodásában vagy kipróbálásában a szomáliai eset fontos szerepet játszott. A szomáliai tapasztalat érdemi hatással volt a BT későbbi gyakorlatának alakulására, emellett azon keresztül jól szemléltethető számos, a BT működését általánosan meghatározó feltétel, amelyek közül a következők emelendők ki:

a) Szomália esetében az ENSZ Biztonsági Tanácsa elé egy, a nemzetközi békére és biztonságra inkább áttételesen, humanitárius következményein keresztül hatással lévő államon belüli, úgynevezett 'intra-state' konfliktus került, nem egy államok közötti klasszikus konfliktus, ami a hidegháború utáni időszak jellegzetes fejleménye. Azzal, hogy a Biztonsági Tanács a humanitárius szempontokat beemelte mérlegelési körébe, a szomáliai szerepvállalás fontos állomássá vált a „nemzetközi béke és biztonság veszélyeztetése” ENSZ Alapokmányban leírt fogalma értelmezésének kibővülésében, lehetővé téve a Tanács „intra-state” konfliktusokban való eljárását.

b) A BT Szomáliában lényegében a teljes, az ENSZ Alapokmány VI. és VII. fejezete alapján rendelkezésre álló eszköztárát bevetette valamilyen formában a megjelölt időszakban: elrendelt fegyverembargót, létesített két békefenntartó missziót különböző erősségű mandátumokkal és létszámmal, és felhatalmazást adott az Alapokmány VII. fejezete alapján erő alkalmazására egy, az USA vezette nemzetközi koalíciónak. Ezekről, illetve a párhuzamos humanitárius erőfeszítésekről a szomáliai esettanulmány jó metszetet kínál.

c) A szomáliai békefenntartó missziókban megfigyelhetők a hidegháború után kialakult "második generációs" békefenntartás főbb jellemvonásai és dilemmái: a komplex, a puffer-szerepen jóval túlmutató mandátum és feladatkör, a politikai rendezésben való közreműködés célja és igénye, illetve ennek végrehajthatósága, valamint az ezen ambíciók megvalósításához szükséges megnövekedett méret és szervezeti komplexitás hatásai.

d) Az ENSZ-főtitkár "An agenda for Peace" című dokumentumában leírt 'békekikényszerítés' ('peace enforcement') koncepciója Szomáliában került először (és ebben a formában gyakorlatilag utoljára) kipróbálásra. Ennek tapasztalatai jelentős kihatással voltak a BT állandó tagjainak külpolitikájára csakúgy, mint a Tanács későbbi viselkedésére (Ruanda, Haiti, délszláv válság), emellett érdemi hatással bírtak az "Agenda for Peace" későbbi revíziójára, sőt áttételesen Boutros-Ghali főtitkár újraválasztási esélyeinek szertefoszlására is.

e) Az 1992. decemberi, BT-felhatalmazással indított amerikai intervenció a Biztonsági Tanács által alkalmazott erő alkalmazására való felhatalmazás gyakorlatának fejlődése szempontjából fontos, e gyakorlat rögzülésében érdemi szerepet játszó állomás, amelyen keresztül ráadásul tetten érhetők e gyakorlat hátulütői is.

f) A fenti szempontok mellett a téma magyar vonatkozással is bír, tekintve, hogy 1992-1993-ban a Magyar Köztársaság a Biztonsági Tanács nem állandó tagja volt, így az események alakításában áttételesen hazánk is szerepet játszott. Bár a korabeli magyar külpolitika érdeklődése a BT előtt lévő témák közül egyértelműen a hazánk szomszédságában zajló délszláv válságra koncentrált, a Szomáliával kapcsolatos ügyek, bár kisebb súllyal, de megjelentek a magyar külpolitikai döntéshozatalban. A magyar New York-i ENSZ-képviselőt hazaküldött jelentései így Szomáliával, illetve az ENSZ BT akkor játszott szerepével kapcsolatban is értékes források, amelyeket ráadásul tudomásom szerint történettudományi munkában eddig még nemelemeztek és nem publikáltak.

A téma legfontosabb forrásait az ENSZ, illetve különösen a Biztonsági Tanács azon dokumentumai teszik ki, amelyek az ügy tárgyalása közben születtek (főtitkári és egyéb jelentések, előkészítő anyagok, ülések jegyzőkönyvei). Ugyancsak fontos információforrások az események szereplőinek, illetve a kérdésben érintett döntéshozóknak a visszaemlékezései, akár hosszabb emlékirat, akár sajtóinterjú formájában. Magyar kutatók számára emellett hazánk 1992-1993-as BT-tagsága folytán rendelkezésre állnak a New York-i magyar állandó ENSZ-képviselőt diplomatáinak ez időszakban keletkezett és a Magyar Országos Levéltárban fellelhető jelentései, valamint a budapesti központ anyagai, amelyek értékes és jobbra első kézből származó, az eseményekről alkotott képet árnyalni képes információkat tartalmaznak. A témához Magyarországon viszonylag szűkös szakirodalom áll rendelkezésre, amelynek nagy része esettanulmány-gyűjtemény, illetve általánosabb munka. Kivételt képeznek ez alól a nemzetközi jogi vonatkozások, amelyek a Magyarországon hozzáférhető művekben és folyóiratokban viszonylag jól nyomon követhetők. A genfi United Nations Office in Geneva Library and Archives-ban ugyanakkor hozzáférhető az ENSZ vonatkozó dokumentumai mellett a témáról született szakirodalom túlnyomó többsége is.

II.

A disszertáció az eseményeket alapvetően kronologikus rendben tárgyalja, amelyet egy, az ENSZ, illetve a Biztonsági Tanács korabeli helyzetét tárgyaló általánosabb fejezet vezet fel.

1. Az értekezés első fejezete a későbbiek tárgyalásához felvázolja az általános történelmi és politikai kontextust, mintegy háttérrel adva a továbbiakhoz. Ehhez bevezető jelleggel röviden bemutatja a BT életében az 1980-as évek második felében megkezdődött változásokat. Kitér a BT állandó tagjai közötti együttműködés javulására az 1980-as évek második felében, illetve a Biztonsági Tanács tevékenységének intenzívebbé válására. Vázolja emellett a főtitkár, illetve az általa irányított Titkárság politikai és operatív szerepében bekövetkezett változásokat, külön kitérve Boutros-Ghali titkársági reformjára, valamint az Agenda for Peace-ben felvázolt vízióira.

2. A szomáliai kérdés Biztonsági Tanács elé kerülésének részletes menetével, tekintettel arra, hogy az fontos eleme volt annak a folyamatnak, amelynek eredményeként az 1990-es évek elejétől az 'intra-state' konfliktusok is a BT elé kerülhettek, külön fejezet foglalkozik. Ez a Szomáliában az 1992. év elején uralkodó viszonyok illetve a nemzetközi közösség folyamatosan fejlődő reakcióinak bemutatása mellett külön kitér annak a gyakorlatnak a

kialakulására, amely 'a nemzetközi béke és biztonság veszélyeztetése' alapokmányi fogalmának fokozatos kiszélesítésével lehetővé tette a nem klasszikus háborús konfliktusok Biztonsági Tanács elé kerülését is.

3. A Biztonsági Tanács által 1992 tavaszán létrehozott hagyományos békefenntartó misszió (UNOSOM) pályafutása, illetve mandátumának és fellépésének elégtelensége nyomán az egyéb megoldások előtérbe kerülésének folyamata önálló fejezet témáját képezi. Ebben bemutatásra kerülnek az 1992. év első felének eseményei: az 1992. februári tűzszüneti egyezmény, az UNOSOM misszió létrehozása megfigyelő misszióként, majd mandátumának kibővítése klasszikus békefenntartó misszióvá. A vizsgálat kitér Sahnoun különleges képviselőnek a helyi hadurakkal való tárgyalásra fókuszáló koncepciójára és annak kudarcára, illetve ahhoz kapcsolódóan az egyes békefenntartó missziók és a fogadó környezetük közötti kölcsönhatások általánosabb kérdéseire. Az 1992. nyári humanitárius és biztonsági helyzetet, illetve annak az UNOSOM-ra, valamint a BT meghatározó tagjainak gondolkodására gyakorolt hatásait, az 1992. őszi kísérleteket a klasszikus békefenntartó misszió meghaladására, illetve az 1992. novemberi amerikai döntést a katonai intervencióról ugyanezen fejezet tárgyalja.

4. Az amerikai vezetés alatt, a Biztonsági Tanács 1992. decemberi felhatalmazó döntését követően megvalósult „humanitárius intervenciót”, illetve az UNITAF intervenciók erő működését bemutató fejezet a 794 (1992) BT-határozatot tárgyalva nem csak Szomália, de az erő alkalmazására való felhatalmazás gyakorlatának általánosabb problematikájára is hangsúlyosan kitér, külön kiemelve Szomália szerepét e gyakorlat kialakulásában, valamint azon problematikus elemeket, amelyek a szomáliai szerepvállalás kapcsán később komplikációkhoz vezettek. A fejezetben bemutatásra kerül az UNITAF tevékenysége, külön kitérve a Washington és az ENSZ Titkárság közötti súrlódásokra a mandátum értelmezésében, mindenképp a fegyveres csoportok leszerelése kapcsán, illetve az intervenciók erő időhorizontját, az UNITAF-UNOSOM II átmenetet illetően. Ugyancsak részletesebb vizsgálat tárgyát képezik az 1992 decembere és 1993 márciusa között a szomáliai politikai rendezés irányába tett erőfeszítések, amelynek fókuszában az 1993. márciusi addisz-abebai konferencia, illetve az ott megszületett egyezmények állnak.

5. Az Agenda for Peace-ben vázolt békekikényszerítés koncepciójának a gyakorlatba való átültetése, illetve ennek gyakorlati problémái állnak az UNITAF-ot követő új békefenntartó misszió, az UNOSOM II első mintegy fél évét feldolgozó fejezet fókuszában. Vizsgálatra kerül a misszió mandátumát tartalmazó 814 (1993) BT-határozat megszületése, illetve rendelkezéseinek gyakorlati hatásai, valamint az UNOSOM II szervezeti felépítésében tapasztalható anomáliák, illetve a csapatküldő államok és az ENSZ Titkárság ezzel kapcsolatos konfliktusai, kiemelve az ezekben rejlő biztonsági és politikai veszélyeket. A fejezet részletesen kifejti a békekikényszerítő mandátummal rendelkező ENSZ-misszió és a mogadishui hadurak viszonyával, illetve ezzel összefüggésben a politikai rendezési folyamat és a fegyveres csoportok leszerelése terén kitűzött célok és eredmények alakulásával kapcsolatos problémákat, ezáltal megkísérelve bemutatni azt a folyamatot, amelynek eredményeként az ENSZ-misszió és a helyiek közötti feszültség kritikus szintre növekedett. A fejezet bemutatja ezen feszültség kiobbanását, 1993. júniusi-júliusi eszkalációját, illetve az UNOSOM II belesodródását a mogadishui hadurak harcaiba az 1993. június 5-i incidenst követően, akárcsak az 1993. nyári „mogadishui csata” egyes szakaszait, valamint a 'Black Hawk Down' néven elhíresült 1993. október 3-i fiaskót és az ahhoz vezető okokat.

6. Az 1993. október 3-i események mind a Biztonsági Tanács meghatározó tagjaira, mind az ENSZ Titkárságra, mind az UNOSOM II misszió további sorsára komoly hatást

gyakoroltak, amelyek bemutatására önálló fejezet szolgál. Ennek keretében áttekintésre kerülnek 'Black Hawk Down' következményei az amerikai bel- és külpolitikában: az USA elfordulása a békefenntartástól, a 'PDD25' nével elhíresült elnöki utasítás megszületése és tartalma, valamint az USA politikájának óvatosabbá válása. A vizsgálat emellett kitér az ENSZ Titkársága, illetve személy szerint Boutros-Ghali főtitkár elbizonytalanodására, ambícióik csökkenésére, illetve ezek – az amerikai magatartással együttes – hatásaira a Biztonsági Tanács későbbi döntéseire, különös tekintettel Ruandára, Haitira, illetve a délszláv válságra. Ugyancsak bemutatásra kerül az Agenda for Peace „korrekciója” a békefenntartás terén. Mindezek figyelembevételével történik meg az UNOSOM II csapatküldő államok kivonulása, valamint a politikai folyamat megfeneklése utáni kényszerpályájának elemzése, részletesen kitérve a misszió mandátumának megváltoztatására, az 1994-95-ös kísérletekre a politikai folyamat újraindítására, valamint a befejezéséről szóló döntés megszületésére és az UNOSOM II Szomáliából való kivonulására.

7. A disszertáció következtetéseinek összegzése három szinten történik: a konkrét szomáliai eset szintjén, a békefenntartásra vonatkozó tapasztalatok vonatkozásában, valamint legáltalánosabban az 1990-es évek elejét jellemző, az ENSZ-re és a Biztonsági Tanácsra vonatkozó optimista várakozások teljesülése és a BT hidegháborút követő szerepfelfogása szempontjából.

III.

A Biztonsági Tanács, illetve a tágabb ENSZ-rendszer és a tagállamok 1992-1995-ös szomáliai szerepvállalása számos vonatkozásban rendhagyónak számított, amely meglehetősen viharos története során számos tanulsággal szolgált mind a szomáliai helyzet kezelésével, illetve a nemzetközi közösségnek a válság kezelésében való szerepvállalásával kapcsolatban, mind az ENSZ békefenntartás és egyéb békeműveletek helyzete és perspektívái kapcsán, de következtetéseket enged levonni az ENSZ-nek a hidegháborút követően formálódó új világrendben betöltött szerepét és helyzetét illetően is.

1. Az, hogy 1992-1995 között két UNOSOM-misszió létrehozására is sor került, különösen, ha harmadikként az UNITAF tevékenységét is hozzászámítjuk, nehezen tekinthető az ENSZ átütő sikere jelének Szomáliában, bár egyes szerzők a humanitárius részsikerek miatt óvakodnak attól is, hogy a szomáliai szerepvállalást teljes kudarcnak tekintsék. A relatív sikertelenség számos komponensre vezethető vissza.

a) Politikai szempontból elmondható, hogy a nemzetközi közösségnek, illetve az azt reprezentáló Biztonsági Tanácsnak, illetve az ENSZ Titkárság vezetőinek és apparátusának Szomália esetében nem sikerült eltalálnia az 'érett pillanatot' a rendezésbe való bekapcsolódásra. Sahnoun azt rója fel a világszervezetnek, hogy az túl későn és túl szervezetlenül kapcsolódott be a folyamatokba, miután 1991-ben előbb szakosított szervezeteivel együtt kivonult az országból. Más szemszögből ugyanakkor 1992-1995 között a szomáliai szereplők nem tűntek úgy, mint akik elérték volna azt a Zartman-i értelemben vett holtpontra, amelyet követően a rendezés jó eséllyel beindulhatott, így ebben az értelemben a nemzetközi szerepvállalás akár túl korainak is tekinthető. Mi több, miközben a BT, illetve a főtitkár a polgárháborús erőszakos cselekményekre és a humanitárius helyzetre koncentrált, a szomáliai konfliktus mélyebb rétege, az ország szűkös erőforrásaiért folytatott küzdelem minden jel szerint nem tudatosult bennük kellően. A rendezési kísérletek terepen elért pillanatnyi eredményeit ráadásul nem sikerült politikai eredményekké transzformálni a politikai komponens nem kellően kidolgozott volta miatt, ami fokozatosan a szerepvállalás

katonai elemét tolta előtérbe. Miközben az ENSZ 1992 és 1994 között gyakorlatilag évente tett egy kísérletet valamiféle politikai megállapodás tető alá hozására, gyakorlatilag ezek egyike sem volt képes a politikai folyamat tartós keretként szolgálni, így erodálva a hagyományos békefenntartó missziók működéséhez szükséges alapokat és megágyazva az egyéb, ezen keretek közül kilógó megoldások keresésének.

b) A szomáliai rendezési kísérletek során a Biztonsági Tanács gyakorlatilag végig küzdött azzal az ellentmondással, hogy miközben a helyzetnek a Tanács elé vitele a korszakban már önmagában is újszerű lépésnek számított, az egyes szereplők kezelésével kapcsolatban gyakorlatilag mindvégig komoly bizonytalanságban volt. A "bukott államok" esetében használható eltérő rutinok és eljárások hiányában a BT-hez forduló nemzeti kormány fikciójának fenntartásával gyakorlatilag akaratlanul is állást foglalt Ali Mahdi és Aidid vitájában, kilépve a semleges szerepből és jó előre beszűkítve saját, illetve az általa létrehozott békefenntartó missziók későbbi mozgásterét. Ez komoly szerepet játszott a tartós és átfogó politikai rendezési kísérletek megfeneklésében és gyakorlatilag előre belekódolta a folyamatba azt a töréspontot, amely azután 1993 júniusában be is következett, az UNOSOM II pedig maga is a konfliktus részévé vált. Mindez utólag alátámasztja a korábbi, még a korábbi kongói tapasztalatok nyomán doktrínává nemesült, a hagyományos békefenntartó missziók egyik alapvető ismérvének számító pártatlanság követelményét, amit Szomália esetében figyelmen kívül hagyták.

c) A pártatlanság értelmezése körüli kérdőjelek mellett általánosságban gondot okozott a politikai szereplők azonosítása, lévén egy összeomlott állami és társadalmi struktúrában gyakorlatilag mindenki legitimitációja megkérdőjelezhető, ráadásul az összeomlás mélységét a szereplők valószínűleg nem látták át rögtön. Ennek nyomán az ENSZ szándékai ellenére a megnőtt ázsiójú hadurak sikeresen monopolizálták az eredetileg inkluzívabbnak tervezett politikai folyamatot. Ilyen háttérrel pedig az ambiciózus "nation-building" törekvések a világszervezet részéről inkább frusztráltak a hadurakat, növelve a politikai robbanásveszélyt.

d) Nem könnyítette meg a szomáliai rendezést, hogy a nemzetközi közösség szerepvállalásának a Biztonsági Tanács által megszabott keretei folyamatosan változtak. A kezdeti megfigyelő misszió mellett gyorsan megjelent a biztonsági elem, majd az UNOSOM átmenetileg háttérbe szorult az UNITAF-nak az Alapokmány VII. fejezetén alapuló széleskörű mandátuma mellett; az UNOSOM II kezdeti békekikényszerítő mandátuma pedig először kibővült az úgynevezett "arrest mandate"-tel 1993 nyarán, hogy azután 1994 tavaszától a BT leszállítsa azt egy hagyományos békefenntartó mandátum szintjére. Ilyen képlékeny háttér mellett eleve megnőtt a misszió kisiklásának veszélye, ami azután az Aidid utáni 1993. nyári hajszával be is következett, ellehetetlenítve a politikai folyamatot. A mandátum ezen folyamatos változása önmagában is kiemeli a koherens, végrehajtható (és a katonai komponens által megvédelmezendő és megvédelmezhető) politikai vízió szükségességét, valamint a részletes előzetes terv és a megfelelő megvalósítási menetrend meglétének később fontos tanulságként megfogalmazott szükségességét. Mindezek mellett azonban ez a folyamatos változtatás némileg rácáfol azokra a vélekedésekre, amelyek szerint az UNOSOM II eleve Boutros-Ghali valamiféle laborkísérleteként indult volna a békekikényszerítés koncepciójának kipróbálására, az inkább menet közben tudatosult a szereplőkben. Ilyen értelemben messze nem tekinthető véletlennek, hogy az 1993. októberi „krach” után az UNOSOM II fokozatos leépülésével párhuzamosan a békekikényszerítés koncepciója is háttérbe szorult.

e) A gyorsan változó mandátumok mellett az azok megvalósításához rendelt erők is kívánni valót hagytak maguk után. Az első UNOSOM-missziót sem mandátuma, sem mérete és ereje nem tette alkalmassá feladata ellátására, és stratégiai koherencia szempontjából a nehéz feladatok egész tárházával megbízott – és a létszám- és eszközhiánnyal is folyamatosan

küzdő – UNOSOM II sem állt jobban, főleg azzal kontrasztban, hogy az előtte a terepen járt UNITAF éppen vele ellentétes végletet képviselt: szűken körülhatárolt feladatainak végrehajtásához a Weinberger-Powell doktrínának megfelelő, elsöprő méretű erő állt a rendelkezésére. Ez a stratégiai inkoherenca, különösen az UNOSOM II esetében, értelemszerűen hatalmas kockázatot hordozott magában, és ebben a vonatkozásban a szerencse sem szegődött mellé.

f) A politikai folyamat végigvitelét a szomáliai rendezésben való hangsúlyos amerikai részvétel sem könnyítette meg. Az UNITAF létrehozatalának az erő alkalmazására való felhatalmazáson alapuló konstrukciója folytán – amelynek rögzülésében az erő alkalmazására való felhatalmazást öt felkínált opció közül kiválasztó 1992. decemberi döntéssel a szomáliai kérdés egyébként is jelentősen hozzájárult – az USA gyakorlatilag lehetőséget kapott a 794 (1992) BT-határozatban foglalt mandátum tetszése szerinti értelmezésére. Ennek nyomán saját szája íze szerint, nem egyszer szűkítően interpretálta a benne foglalt feladatokat és időhorizontot, kimazsolázva belőle a neki tetsző, a Weinberger-Powell doktrína szerint is megvalósíthatónak ítélt elemeket, miközben az igazán kényes feladatokat az UNITAF-ot felváltó, de nála gyengébb UNOSOM II-re toltta át. A saját erőik megóvására való törekvés eredményeként az USA láthatóan a szomáliai válság humanitárius aspektusára koncentrált, eközben ugyanakkor széles körben evidenciaként tartották számon, hogy az éhínség oka a polgárháború; mégis, annak politikai fontosságát az USA mintha nem mérte volna fel, így a politikai folyamatok kezelésében messze nem jeleskedett ennyire. Ezzel viszont Washington jelentős áldozatai árán is csak a szomáliai válság felszínét kapargatta, miközben hozzáállásával hozzájárult az eredeti tervek kisiklásához. A Washington és New York közötti nézetkülönbségek miatt a szomáliai szerepvállalás, figyelemmel az USA abban játszott jelentős szerepére, gyakorlatilag kétféjűvé vált, ami szétzilálta szét az egyes szereplők erőfeszítéseit, illetve az azok közötti összhangot.

g) Az amerikai szerepvállalásnak az USA és az ENSZ Titkárság percepciója közötti különbségek, illetve az eredeti mandátum ebből következő eltorzulása a legplasztikusabban talán a fegyveres csoportok lefegyverzése körüli, Washington és New York közötti hosszas kötélhúzás kapcsán volt megfigyelhető. Az UNITAF-ot követő békefenntartó misszió felállítására és felkészülésére elég időt nem hagyó, elsietett átadás-átvétel, illetve a leszerelési mandátum *de facto* végre nem hajtása együttesen gyakorlatilag oda vezetett, hogy az UNOSOM II számára a megörökölt viszonyok között a rend Szomáliában fenntarthatatlanná vált. Ebben az értelemben az UNITAF sikeressége is meglehetősen relatívnak tekinthető. Az ugyanis, hogy az UNITAF általi elmulasztotta végigvinni a fegyveres csoportok lefegyverzését, alapjaiban határozta meg az azzal megbirkózni kénytelen UNOSOM II karakterét, eltávolítva azt a Boutros-Ghali által még 1992 őszén eredetileg elképzelt hagyományos békefenntartói jellegtől – és elindítva a békekikényszerítés koncepciójával fémjelzett, járatlan úton. A lefegyverzésre vonatkozó mandátum megvalósíthatatlansága emellett visszahatott a politikai folyamatra is, mivel változatlanul hagyta a hadurak erőviszonyait és eleve veszélyesebbé tette a manőverezést a terepen, ami fokozatosan elbillentette a terepen a hangsúlyt a katonai komponens, illetve a fegyveres fellépés felé, míg végül az UNOSOM II a hadviselő fél pozíciójában találta magát.

h) A szomáliai amerikai jelenlét az USA sajátos szervezeti és parancsnoklási igényei miatt az UNITAF távozását követően érdemben komplikálta az amúgy is túlterhelt UNOSOM II életét. A párhuzamos amerikai parancsnoki struktúra kiépülése és működése, amely a Szomáliában tartózkodó nemzetközi erők legütőképesebb egységeit gyakorlatilag kontrollálhatatlanná tette a békefenntartó misszió parancsnoka számára, végső soron ellehetetlenítette az összefogott és koherens fellépést. Az UNOSOM II ezen párhuzamos struktúrák nélkül is eleve küzdött azzal, hogy mérete és létszáma – még a hiányos feltöltöttség

mellett is – jóval meghaladta a korábbi hagyományos békefenntartó missziókéét, így az azokra szabott szervezeti megoldásaival egyébként is nehezen mozgott a terepen. Mindez, együttesen az egyes nemzeti kontingensek 'dual command'-nak betudható önjáró manővereivel, nem elhanyagolható szerepet játszott kudarcaiban.

2. A szomáliai nemzetközi szerepvállalás túlmutatott a békefenntartás hagyományos értelemben vett fogalmán, a hagyományos békefenntartó misszió mellett ugyanis sor került egy újszerű, az Agenda for Peace-ben lefektetett békekikényszerítés fogalmi elemei szerint felállított kevésbé hagyományos békefenntartó misszió létrehozására is, illetve e kettő között az Alapokmány VII. fejezete alatti intervencióra is a BT felhatalmazása alapján. Működése idején azonban egyik misszió sem volt képes elérni a Biztonsági Tanács által a mandátumában rögzített célokat.

a) Az UNOSOM II katonai komponens felé való elcsúszása, illetve annak katasztrofális végkifejlete 1993. október 3-án megkérdőjelezte, illetve politikai értelemben eltemette a békekikényszerítés koncepcióját, és jó időre elvette az ENSZ tagállamainak kedvét attól, hogy a békefenntartó missziók a hagyományos doktrínánál robusztusabban lépjenek fel az egyes válságzónákban. Az 1990-es évek második felében, illetve a 2000-es évek elején készült dokumentumok is ebben a szellemben fogalmazódtak meg. A békefenntartók hagyományos békefenntartási elvekben lefektetettnél robusztusabb fellépésének gondolata azonban nem tűnt el teljesen, hanem búvópatakként továbbra is megmaradt, és később a Brahimi-jelentés egyes passzusaiban, valamint a Titkárság 2009-es, a békefenntartás reformjál szóló New Horizon néven emlegetett dokumentumában megfogalmazozz robusztus békefenntartás ('robust peacekeeping') fogalmában köszönt vissza. Ebben a tekintetben a békekikényszerítés koncepciójának az 1990-es évek eleji felbukkanása egy olyan diskurzus kezdetét jelentette a békefenntartás új generációjának megjelenésével egyidejűleg annak szerepéről, terjedelméről és lehetőségeiről, ami gyakorlatilag napjainkig hangsúlyosan szerepel az ENSZ vonatkozó fórumainak napirendjén. Szomália, mind a békekikényszerítés koncepciójának kipróbálásával, mind az azt követő korrekcióval voltaképpen útkeresésnek, illetve ezen diskurzus fontos csomópontjának tekinthető.

b) A békefenntartó missziók új, immár a tagállamok belső konfliktusait is megcélzó generációjának kialakulásával és a "békefenntartó boom" lejátszódásával a korábbi békefenntartó missziók szervezeti megoldásainak gyengeségei méginkább napvilágra kerültek és komolyan hátráltatták azokat. A missziók számos – időnként meglehetősen önállóan viselkedő – nemzeti kontingense közötti technikai és szemléletbeli kompatibilitási problémák, a New York-i Titkárság kapacitásainak és képességeinek elégtelensége, vagy éppen az éles helyzetek kezelésére mérsékeltlen alkalmas irányítási és parancsnoklási metódusok hátulütői a klasszikus missziókénál sokkal szerteágazóbb mandátummal rendelkező második generációs misszióknál erőteljesebben jelentkeztek. Ennek megfelelően még hatványozottabban előjötték a rizikós környezetben, békekikényszerítő mandátum alapján tevékenykedő UNOSOM II esetében. A szomáliai misszió mogadishui vesszőfutása ebben az értelemben – a párhuzamos délszláv tapasztalatok mellett – rávilágított az ENSZ adott pillanatban létező katonai és politikai képességeinek fogyatékoságaira, amivel egyúttal a békefenntartás szervezeti kérdései általános problémáinak indikátoraként is szolgált. Emellett – akár a többi kortárs második generációs misszióval együtt, akár egyedül – maga is számos változást generált, egyrészt a békefenntartás doktrínájának finomítása, illetve egyes, a terepen alkalmazott szabályok – mindenekelőtt a missziók fegyverhasználati rendszabályainak – finomhangolása terén, másrészt a Titkárság szervezetében és működésében.

c) Az 1990-es évtized első éveiben, a "békefenntartó boom" következtében mind az újonnan létrehozott, mind az egyidejűleg futó békefenntartó missziók száma erőteljes

növekedésnek indult, és tetőpontját mindkét mutató esetében 1993-ban érte el, utána stagnált, illetve csökkenésnek indult. Tekintettel a mogadishui események sokkoló, gyakorlatilag Vietnámmal hasonló szindrómává vált hatására az események főbb szereplői vonatkozásában, valamint arra, hogy a történetek a konkrét szomáliai helyzet mellett több, a békefenntartással kapcsolatos általánosabb problémára is ráirányították a figyelmet, illetve a békekikényszerítés koncepciójának gyengeségeit is erősen kidomborították, nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy a korábbi trend 1993 utáni megtörésében egyéb világpolitikai tendenciák mellett a szomáliai missziók (és különösen az UNOSOM II) tapasztalatai is jelentősen közrejátszottak.

3. Amikor Szomália kérdése 1992 elején az első Öböl-háború sikeresnek ítélt kimenetelét követően felbolydult Biztonsági Tanács elé került, éppen javában tartott a BT "reneszánsza" és évről évre növekedett a Tanács megtartott üléseinek és meghozott határozatainak száma. A szomáliai szerepvállalás ezen tendencia integráns részét képezte, bukása ugyanakkor jelentős korrekciós hatást is gyakorolt arra.

a) Szomália minden jel szerint az ENSZ, illetve a Biztonsági Tanács egyik legegységesebb kísérlete volt arra, hogy a hidegháború elmúltával választ adjon az újfajta konfliktusok kihívásaira, és a korábbiaktól eltérő típusú feladatokat is felvállalva hozzájáruljon az új világrend építéséhez. Az 1991 tavaszán-nyarán, az iraki kurdok megsegítésére indított humanitárius akcióval, illetve az ezt lehetővé tevő 688 (1991) BT-határozattal olyan trend vette kezdetét, amelynek keretében a Tanács, illetve annak meghatározó tagjai egyre aktivistább hozzáállást tanúsítottak a sokszor országhatárokon belül zajló, helyi konfliktusok iránt ('humanitárius intervenció'), ezen a ponton fokozatosan áttörve a belső ügyekbe való be nem avatkozás tilalmának az Alapokmányban lefektetett, korábban a Biztonsági Tanács által sokkal merevebben értelmezett elvét. Ennek következtében az Alapokmány hidegháború alatt háttérbe szorított VII. fejezetének használata – a békésebb eszközök kárára – a vasfüggöny leomlását követően túlhajszolttá vált, s ez nem tett jót az ENSZ konfliktuskezelő képességének.

b) Balszerencséjére a BT felfokozott tettvégya nem járt együtt a rendelkezésére álló eszköztár hasonló bővülésével, ráadásul a megnövekedett ambíciókat a – tagállamok között egyre nagyobb arányban jelen lévő – fejlődő államok jó része a nemzeti szuverenitás elleni kihívásnak érzékelte. 1994 közepére jelentős illúzióvesztés következett be; a kifulladás és az ebből következő politikaváltás tünetei 1993 ősztől kezdtek gyülekezni, és azok szériája éppen az októberi mogadishui "Black Hawk Down"-nal vette kezdetét, hogy azután Haitival, Ruandával, illetve a délszláv háborúban tanúsított nagy hatalmi húzódozó magatartással folytatódjon. Ilyen értelemben az 1993. októberi mogadishui események nem csak az UNOSOM II számára értelmezhetők trendfordulóként, hanem a BT és az érintett szereplők általános hangulata és hozzáállása szempontjából is, amely a korábban lappangó kételyeket a felszínre hozva véget vetett a Biztonsági Tanács hidegháborút követő felemelkedésének, és megágyazott a vele szembeni kételyeknek. A szomáliai szerepvállalás mint az új típusú konfliktusokra adott válaszkísérlet eképpen inkább elriasztó, mint bátorító hatással bírt a későbbiek tekintetében, ily módon egyik jelentős katalizátorává válva a korai 1990-es évek eleji általános optimizmust követő korrekciónak.

c) A szomáliai kérdés a fentiek fényében végső soron mind a Biztonsági Tanács bizakodó időszakának, mind az utána következő illúzióvesztésnek és kiábrándulásnak emblematikus esete volt, egyszerre megtestesítve a hidegháború végetérte utánra elképzelt új politikai *modus operandi* felívelését és annak alászállását. Utóbbi nyomán egy kevésbé optimista, több bizonytalansággal teli időszak vette kezdetét, így a mogadishui események hatásai gyakorlatilag egészen az új kérdéseket és kihívásokat előtérbe toló 2001. szeptember 11-i merényletekig kisugároztak az ENSZ és tagállamai gondolkodására és viselkedésére.

A jelöltnek a témához kapcsolódó korábbi publikációi:

Tanulmányok:

Az Irak elleni intervenció, avagy az Egyesült Államok esete a nemzetközi joggal. In: *Társadalom és Politika*, 1 (2005) vol. 1-2, pp. 145-174

Szükségből erényt? A Biztonsági Tanács és az erő alkalmazására való felhatalmazás – egy ellentmondásos gyakorlat múltja és jelene. In: *Társadalom és Politika*, 4 (2008) vol. 1-2, pp. 21-57.

„Barátok a bajban”. A főtitkár és más szereplők diplomáciai tevékenysége az ENSZ somáliai szerepvállalása idején. In: *Öt Kontinens*, 2008, pp. 321-331.

Recenziók:

"A nagy BT-könyv" (Recenzió Michael J. Matheson Council Unbound című művéről; USIP Press, Washington DC, 2006.) In: *Társadalom és Politika*, 4 (2008) vol. 1-2, pp. 169-173.